

פרופ' יונתן גרוסמן

40 בין החטאת לאשם

לפיכך יש להגדיר מה בין קורבן החטאת לקורבן האשם. בהקשר זה, פחות חשוב אם המכנה המשותף שהצענו לאשם הוא אכן קורת הגג שמשתפת את כל המקרים חת אותה קורת גג או שמא יש מכנה משותף אחר שנעלם מעינינו. בכל מקרה יש לברר אם יש הבדל בפונקציה שקורבנות אלו באים למלא ואם יש להם תפקיד אחד ותהליך כפרה שונה.

דעות מגוונות נאמרו בעניין זה, חלקן מדגישות את הקושי שבדבר יותר ממה שיש בהן אפשרות סבירה.

בין שלל האפשרויות (הלא משכנעות) ניתן להזכיר את דעתו של פילון שהחטאת מובאת על עבירות שבין אדם לחברו ואילו האשם מובא על עבירות שבין אדם למקום; דעתו של יוספוס שהחטאת מובאת על חטא שאין בו עדים ואילו אשם מובא כשיש עדים (אך באשם תלוי בוודאי שאין עדים!); שהחטאת באה על חטאים שהעושה אותם במזיד מתחייב במיתה בעוד האשם מובא על חטאים קלים יותר (קשה לקבל שאיל בא על חטאים קלים יותר מאשר אלו שמחייבים בכבשה), ועוד כהנה וכהנה.³ היו גם שהרימו ידיים מהניסיון להבחין הבחנה חדה בין הקורבנות וטענו שיייתכן שמלכתחילה היה מדובר בשני מונחים נרדפים (אך כאמור, יש מקרים שבהם יש להביא את שני הקורבנות כך שברור שאין מדובר בקורבן זהה).⁴

מתוך שלל אפשרויות אלו ברצוני להציג תחילה את הטענה שהעלה מתן ברזילי ויש בה בכדי לקדם את הדיון.⁵ במאמר שהקדיש לשאלה זו עצמה הוא הסב את תשומת הלב להבלטה היתירה של 'הידיעה' בקורבנות החטאת. בהלכות חז"ל דבר זה בולט ביותר, אך גם בפשטי המקראות: ניכר שהתורה מקדישה לידיעת החטא מקום של כבוד בתהליך חיוב החטאת. מלבד במקרה של הכהן המשיח שכבר נידון, בכל שאר המקרים רכיב זה נזכר בפירושו. בחטאת העדה: "וְיִנְדְּעָה הַחֲטָאתָ אֲשֶׁר חָטְאוּ עֲלֶיהָ" (ד', יז); בחטאת הנשיא: "או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה" (ד', כג); ובחטאת היחיד: "או הודע אליו חטאתו אשר חטא" (ד', כח).

רכיב זה נזכר גם בחטאת עולה ויורד (ה', ג-ד), אך בקורבן אשם הוא חסר. אשם מעילות מתאר מקרה שבו אדם חטא בשגגה, כך שניתן היה לשלב לשון 'ידיעה' החטא' גם שם, אך הכתוב סותם ומסתפק

הדמיון שבין שני קורבנות החובה – החטאת והאשם – מובן מאליו. מבחינה משפטית – שניהם 'חובה', כלומר, שניהם באים על חטא,¹ וגם מהבחינה הלשונית רב המשותף ביניהם. הדמיון בולט במיוחד בשילוב 'האשמה' שהיא המביאה את האדם להביא קורבנות אלו. כך בחטאות הקבועות: "אם הִלָּחַן הַמֵּשִׁיחַ יִחַטֵּא לְאֲשַׁמֵּת הָעָם" (ד', ג); "וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ... וְאֲשַׁמוּ" (ד', יג); "אֲשֶׁר נָשִׂיא יִחַטֵּא... וְאֲשֶׁם" (ד', כב); "וְאִם נָפֵשׁ אַחַת תִּחַטֵּא בְּשִׁגְגָה... וְאֲשֶׁם" (ד', כז). כך גם בחטאת עולה ויורד: "וְהוּא יִדַּע וְאֲשֶׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה. וְהָיָה כִּי יֵאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה... וְהֵבִיא אֶת אֲשַׁמוֹ לָהּ עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא" (ה', ד-ו). אין צורך לומר שבקורבן 'אשם' משולבת לשון 'אשמה', ודי להיזכר בפסוק המבליט זאת, במקרה של אשם תלוי: "אֲשֶׁם הוּא אֲשֶׁם אֲשֶׁם לָהּ" (ה', יט).

שיתוף זה מוצא לו גם ביטוי בדרשות חז"ל, שלמדו מהמונח 'אשם' שנזכר בשני מקרי חטאות היחיד, שהם מביאים במקרה הצורך גם אשם תלוי (בשונה מחטאות כהן משיח וציבור שאינם מביאים אשם תלוי): "אשר לו תעשינה ואשם" (ד', כב, כז) מלמד שהוא מביא אשם תלוי" (ספרא, דיבורא דחובה, פרשה ז').

מאחר שמדובר בקורבנות חובה, הרי שגם בחטאת וגם באשם משולבות גם לשונות כפרה וסליחה.

עם זאת, ברור שהתורה מבחינה ביניהם ורואה אותם כשני קורבנות שונים. גם מהבחינה ההלכתית (סוג בעל החיים ועבודת הדם),² וגם מהבחינה הספרותית: לקורבן האשם יש פסקה בפני עצמה שנפרדת מקורבן החטאת, והוא בא במקרים מיוחדים. הראיה הברורה להבדל הקיים ביניהם הוא בכך שיש מקרים (מצורע ונזיר שנטמא) שיש להביא גם חטאת וגם אשם. מכך ברור שלכל אחד פונקציה אחרת.

1 אחת משש דרישות ה'לשמה' בקורבנות חובה היא: "חטאת ואשם לשם חטא" (ספרא, דיבורא דנדבא, פרשה יד).

2 אינני מבין את דברי מעשה הקורבנות שקיצר בתיאור עבודת האשם התלוי וכתב: "סדר עבודתו הוא כחטאת, שהוא קדשי קדשים" (קריית ספר תשס"ח, עמ' קסט). אומנם שחיטת האשם והקטרת אמוריו זהות לאלו שבחטאת, אולם זריקת הדם של האשם שונה בתכלית מנתינת הדם של החטאת על ארבע קרנות המזבח.

3 על אפשרויות אלו ראו אצל צ' וינברג, "חטאת ואשם", בית מקרא יח (תשל"ג), עמ' 524-530. גם הוא דחה אותן על הסף.

4 דה וו, חיי יום-יום בישראל בימי המקרא, חלק ב, עמ' 147-148.

5 מ' ברזילי, "מה בין חטאת לאשם – על תפקידם של קורבנות החובה בספר ויקרא", משלב מ (תשס"ו), עמ' 31-50.

לבו – העיקר הוא שיהיה ברור שנודע לחוטא חטאו למרות שמדובר בחטא שנעשה בשגגה.

רכיב הידיעה חסר באשם מפני שאין מדובר דווקא בשגגה, כך שרכיב הבדל זה חושף את הפער המהותי בין שני קורבנות החובה. מעבר ל בסופו של דבר – בין אם החטא חמור ובין אם מדובר בטומאה – יש כתם שצריך לנקותו, שצריך לחטא אותו. תפקיד החטאת הוא אפוא לנקות את הכתמים שדבקו במזבח, ולתקן את השלכות מעשיו של האדם. למרות שמדובר בחטא שנעשה בשגגה, ועל כן אין בעטיו עונש שמוטל על האדם ושיש בכוחו לכפר, תוצאת מעשיו פוגעת במשכן, ועליו לדאוג לחיטויו. התורה מטילה עליו 'אשמה', אף שהדבר נעשה בשגגה, כי בסופו של דבר טומאה דבקה במשכן בשל מעשיו.

הואיל וזה תפקיד החטאת, יש ארבע מתנות דם על ארבע קרנות המזבח (או אף הזיית דם בפנים), כי אין מדובר במתנות דמים אלא בדם שמחטא את המזבח ואת המשכן מפני פגימת הטומאה שדבקה בו.

לעומת זאת, האשם אינו מחטא את המזבח כלל. אין זה תפקידו. באשם אין ארבע מתנות דם סביב המזבח, אלא עבודת הדם הרגילה בשאר קורבנות הזבחים. כלומר הפועל שנזכר בעבודת הדם של אשם הוא 'לזרוק': "וְאֵת דָּמוֹ יִזְרֹק עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב" (ז', ב), ולא "ונתן" – כמו שכתוב בחטאת. דמיון השמות של הקורבנות הוביל כמה מן החוקרים למסקנה ששניהם באים על 'אשמה' ועל 'חטא', אך דמיון זה מטעה. החטאת נגזרת כאמור מחיטוי ובכך השם מלמד על עיקר פעולתה. האשם אכן נגזר מאשמה, מחוב שעל האדם להשיב, ובכך גם שמו שלו משקף את עיקר תפקידו.

עבודת הדם המשתנה בין הקורבנות חושפת אם כן את ההבדל המהותי ביניהם: שלא כמו החטאת, האשם אינו בא לחטא את הבית או את המזבח, אלא הוא מתנת האדם החוטא המבקש כפרה, ודרך השבת קורבן האשם אל הקודש מכפר האדם על עצמו, ומוצא מרגוע לתחושת האשמה שמלווה אותו. המוקד במקרי האשם איננו החטא בשגגה שהוסיף פגימה לקודש, אלא המעילה בקודש, הגזלה שיש להשיב.

מדוע בענייני מעילה בקודש המוקד התחלף ולא את המזבח יש לחטא אלא על האדם יש לכפר? מאחר שהאשם מתמקד בלקיחת דבר מה אל רשותי מן הקודש, ובמעשה זה יש הפרת אמון. האדם מעורב באופן אישי מול הקודש; הוא השתמש לצרכיו בדברים השייכים לגבוה, או שחילל את שם ה'. במקרה זה עליו לתקן את האמון שבינו למקדש. אשם המעילות נתפס כמעילה באמון, כמעילה בכבוד שמים שכל מאמין נדרש לו, ותיקון הדבר יבוא בצורת קורבן אשם.

בעצם החטא: "וְנָפַשׁ כִּי תִמְעַל מֵעַל וְחִטָּאָה בְּשִׁגְגָה מִקֹּדְשֵׁי ה' וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לָהּ" (ה', טו). זאת ועוד, מקרה האשם השני מוכיח בעליל שאין צורך בידיעת החטא בשביל להביא קורבן זה שהרי כולו לא בא אלא במקרה שבו האדם מסתפק אם אומנם חטא: "וְלֹא יָדַע וְאֲשָׁם וְנִשְׂא עֹנֹו" (ה', יז).

מתוך כך ביקש ברזילי לגזור על אופי הקורבנות השונה:

"במקרה שאדם זה יודע בוודאות במה חטא, יש באפשרותו להביא חטאת ולכפר על הקודש בעבור עצמו. הידיעה מכשירה את הדרך לכפרה מוחלטת בקורבן. אולם במקרה שחטאו של אדם לא מבורר לו לחלוטין... חוסר הוודאות מונע מאדם זה להתכפר על ידי קורבן ומשאיר אותו בחטאו או בתחושת החטא".⁶

יש להיות ערים לטענתו מרחיקת הלכת: לדעתו מהותו של האשם נחשפת באשם תלוי, ולמעשה גם האשמות האחרים משקפים מצב שבו אין ידיעה של חטא אלא, בעיקר, הרגשה של אשמה. ברזילי תומך קריאה זו בפרשנות אברבנאל, שגם ממנה עולה שהאשם המרכזי שחושף את מהותו הוא דווקא האשם התלוי שבא על הספק.

אני מבקש לאחוז בנקודת המוצא של ברזילי אך לפרש אותה באופן אחר. קשה לומר שהאשם התלוי הוא האשם העיקרי. כפי שראינו, דווקא הוא מובא כמעין נספח לאשם מעילות. קשה גם לומר שבכל מקרי האשם יש איזה ספק שמונע ידיעה – הרי אשם גזלות בא במקרה של מזיד וברור שהאדם יודע במקרה זה על חטאו (כמו גם במקרי שפחה חרופה, מצורע שנטהר או נזיר שנטמא). עם זאת, ההבחנה של ברזילי במקומה עומדת: אכן בחטאות יש דגש מיוחד על ידיעת החטא, ודגש זה נעלם בקורבן אשם.

דומני שיש לקשור פער זה בפער עמוק עוד יותר: החטאות באות דווקא במקרי שגגה (או טומאה) ואילו האשם בא גם במקרי שגגה (כמו אשם מעילות או תלוי), גם במקרי מזיד (כמו אשם גזלות או שפחה חרופה), ואפילו במקרי אונס (נזיר שנטמא פתע פתאום). מאחר שהחטאת באה דווקא במקרי שגגה, יש חשיבות לרכיב שהחטא נודע לו בסופו של דבר. אין חשיבות כיצד החטא נודע לו – בין אם הוא התעורר על הדבר ובין אם מישהו הסב את תשומת

